

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 83 (2023) 4, 923—933

Besedilo prejeto/Received:10/2023; sprejeto/Accepted:11/2023

UDK/UDC: 2-67:004.9(497.4)

DOI: 10.34291/BV2023/04/Osredkar

© 2023 Osredkar, CC BY 4.0

Mari Jože Osredkar

Slovenska religiologija v digitalni dobi *Slovenian Religiology in the Digital Age*

Povzetek: Prispevek¹ po predstavitvi ustanovitve Slovenskega religiološkega društva orišuje zgodovino religiologije kot znanosti in začetek akademske religiologije v Sloveniji. Tu obstaja pluralnost razmišljanja: religiologi, izhajajoči iz teološke formacije, vidijo v veri, ki je odnos človeka do presežnosti, srce vsake religije; tisti s sociološko formacijo pa dopuščajo obstoj religije brez vere. Konkretno se to odraža v registru verskih skupnosti na Ministrstvu za kulturo RS, kjer najdemo veliko skupnosti, ki nimajo z versko dejavnostjo nobene povezave. Avtor v nadaljevanju izpostavlja značilnosti razmišljanja in delovanja v digitalni dobi – anonimnost, neodgovornost in trenutnost odnosa –, ki vplivajo na sedanjo versko prakso posameznikov in na religiološko razumevanje religije brez vere – to je brez odnosa do presežnega. Sledi teza, da noben urad, niti državni, posameznim skupinam ne more potrjevati ali dajati verske identitete. Edini možen način prepoznavanja verske identitete v skupnostih je namreč medreligijski dialog.

Ključne besede: digitalna doba, religija, Urad za verske skupnosti, medreligijski dialog

Abstract: After information about the establishment of the Slovenian Association for the Study of Religions, the article outlines the history of religiology as a science and the beginning of academic religiology in Slovenia. There is a plurality of way of thinking there. Religionologists coming from a theological formation see faith as man's relationship to transcendence as the heart of every religion. Those who have a sociological formation allow the existence of religion without faith. Concretely, this is reflected in the register of religious communities at the Ministry of Culture of the Republic of Slovenia, where we find many communities that have no connection with faith activity. In the following, the author points out the characteristics of thinking and acting in the digital age: anonymity, irresponsibility, and immediacy of relationship, which affect the current religious practice of individuals and the religious understanding of religion without religion, i.e. without a relationship to the transcendent. In the end, the thesis is that no office, not even a state one, can confirm or give religious identity to individual groups. Interreligious dialogue is the only possible way of recognizing religious identity in communities.

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0269 „Religija, etika, edukacija in izzivi sodobne družbe“, ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

Keywords: digital age, religion, Office for Religious Communities, interreligious dialogue

1. Uvod

8. junija 2023 je bil na Filozofski fakulteti v Ljubljani ustanovni sestanek Slovenskega religiološkega društva.² Nekaj deset prisotnih pedagogov, raziskovalcev in drugih, ki se v Sloveniji z religijo ukvarjajo na akademski ravni, je sprejelo Statut in Etični kodeks SRD. Ta dva dokumenta za poslanstvo društva določata »znanstveno, nekonfesionalno in neapologetsko preučevanje religij« (Statut SRD 1. člen). Vsi ustanovni člani so se tudi strinjali, da se društvo aktivno vključi v evropsko (EASR – European Association for the Study of Religions) in svetovno religiološko zvezo (IAHR – International Association for the History of Religions). Religiološka društva so v Sloveniji sicer obstajala že prej, vendar je to prvo, ki mu je uspelo povezati člane vseh slovenskih ustanov, ki se ukvarjajo s proučevanjem religije na akademski ravni. Društvo je odprto za pluralnost religiološkega razmišljanja svojih članov, zato je v statut zapisalo, da je eden od ciljev, ki ga zasleduje, tudi »spodbujanje interdisciplinarnega in širšega družbenega dialoga o z religijo povezanih vprašanjih, tematikah in problemih« (Statut SRD 5. člen). Zadošča že kratek pregled ustanovnih članov, da postane jasno, da so kot religiologi svojo temeljno izobrazbo večinoma pridobili na študiju sociologije religije ali teologije, nekateri pa tudi na študiju filozofije. Izhajajoč iz tega dejstva se bomo v našem prispevku osredotočili na pluralnost religiološkega razmišljanja in jo konkretizirali na primeru analize registracije verskih skupnosti pri Ministrstvu za kulturo RS. Prav tako bomo izpostavili značilnosti razmišljanja v digitalni dobi in naznali, kako vplivajo na religiološko razmišljanje in versko prakso v Sloveniji zadnjih trideset let. Cilj naše razprave je kritika prepoznavanja verskih skupnosti v Sloveniji, pa tudi kritika podeljevanja religijske identitete. Na koncu bomo predstavili našo izvirno tezo, ki skuša razjasniti, na kakšen način se religijska identiteta lahko pridobi.

2. Razvoj religiologije kot znanosti

Znanost je sistematično in objektivno pridobivanje, urejanje in razlaganje spoznanj o raziskovanem področju. Različne teologije so že tisočletja zbirale spoznanja o veri in jih sistematično urejale ter interpretirale – vendar pa vsaka na področju svojega verstva. Krščanska teologija sistematično ureja spoznanja o krščanski veri, o svetih spisih, verski praksi in Cerkvi od prvega stoletja po Kristusu dalje. Še daljšo teološko tradicijo najdemo v Indiji in na Daljnem vzhodu. Teologija ima torej tisočletno tradicijo. Univerze v globalnem okviru pa so religijo kot tako začele znanstveno obravnavati šele v zadnjem stoletju drugega tisočletja; religiologija kot samostojno objektivno akademsko področje si je postopoma pridobila priznanje in omogočila objektivni študij religij in religije na akademski ravni. Ta študij ima svoje korenine v filozofiji in sociologiji. Zadržimo se nekoliko pri dveh predhodnicah religiologije.

² Ime Slovenskega religiološkega društva v angleščini je „Slovenian Association for the Study of Religions“. V nadaljevanju bomo uporabljali kratico SRD.

»Filozofsko razmišljanje o razlogih za verovanje v Boga nekateri imenujejo naravna teologija. S tem jo želijo razlikovati od tiste teologije, ki se v svojem razmišljanju o Bogu opira na kakšno posebno, nadnaravno razodetje, kot ga poznajo velike monoteistične religije knjige, se pravi Tanaha, Svetega pisma ali Korana – to so judovstvo, krščanstvo in islam. V katoliških cerkvenih krogih se je za tako naravno teologijo udomačilo tudi ime teodiceja.«³ (Stres 1994, 10)

Ta izraz je začel uporabljati Leibniz,⁴ ko je leta 1710 napisal knjigo *Poskus teodiceje o Božji dobroti, človekovi svobodi in izvoru zla*. V tem delu izraz teodiceja uporablja za opravičenje božje dobrote. Pravzaprav je v tem delu dokazoval, »da zaradi zla nimamo pravice dvomiti v božjo pravičnost« (10). Še v drugi polovici 19. stoletja ta izraz v Franciji uporabljajo za eno izmed štirih filozofskih panog, ki so bile psihologija, logika, morala in teodiceja – četrta panoga je iskala dokaze za obstoj Boga in opisovala njegove lastnosti. »Pomen tega izraza so nato razširili in ga kmalu uporabljali za vsako razumsko utemeljevanje vere v Boga.« (10) V modernih časih pa je izraz teodiceja postal sinonim za filozofski teizem, ki se od teološkega razlikuje po metodologiji – za podkrepitev svojih trditev razumskim argumentom namreč ne dodaja razlogov vere (kot teologija). Skratka, filozof svoje razprave utemeljuje le na logičnem mišljenju svojega lastnega razuma. Zanj je resnično to, kar z razumom spozna kot pametno in možno. Teologija in teodiceja torej opredeljujeta govornjenje vernega oz. nevernega človeka o vernikovem odnosu do Boga.

Tudi sociologi so religijsko aktivnost v človeški družbi spoznali že davno in jo začeli raziskovati. Korenine sociologije religije lahko postavimo na konec 19. stoletja, ko je Max Müller leta 1873 objavil delo *Introduction to the Science of Religion*. Marksistična ideologija je na začetku prejšnjega stoletja to raziskovanje nekoliko zavrla, češ zakaj bi raziskovali nekaj, kar bo itak ‚kmalu izginilo‘. Marx je od Hegla in Feuerbacha podedoval misel o alienaciji. V *Pariških rokopisih*, ki so jih prvič objavili leta 1932 (čeprav jih je napisal že leta 1844), namreč razvija svoj nauk o človekovi odtujitvi na ekonomsko-politični ravni. Bistvo njegove misli je v prepričanju, da družba producira religijo, ki je sprevrnjena zavest sveta (Stres 1985, 70). Ko pa je konec drugega tisočletja postalo očitno, da religija ne izginja, temveč ostaja pomembna človekova dejavnost, se je sociologija raziskovanja religije lotila z velikim navdušenjem. Igor Jurekovič v svojem prispevku „Prelomi primerjalne religiologije“ opisuje razliko med izrazoma primerjalna religiologija in religijske študije (2–6); izpostavlja, da Max Müller v že omenjenem spisu novega znanstvenega področja ni imenoval primerjalna religiologija, temveč znanost o religiji – kakor jo opredeljuje tudi večina slovenskih religiologov in kakor navaja tudi Statut SRD.

V Sloveniji lahko religiologijo kot akademsko znanstveno disciplino najdemo od prvega desetletja tretjega tisočletja dalje. Do takrat je bil študij na Teološki fakulteti v Ljubljani izrazito teološki, torej apologetskega značaja. Šele z bolonjsko re-

³ Teodiceja je na katoliških teoloških fakultetah poseben filozofski predmet, ki študentom med drugim posreduje temelje religiološkega razmišljanja.

⁴ Rojen v Leipzigu leta 1646.

formo je bila leta 2008 na Teološki fakulteti odprta drugostopenjska študijska smer Religiozologije in etike. Teološka fakulteta je v izvedbo programa povabila strokovnjake s Filozofske fakultete UL, z Inštituta za filozofske in religijske študije pri Znanstveno-raziskovalnem središču Koper in sarajevske Islamske teološke fakultete. Študij sociologije religije na Filozofski fakulteti oz. na Visoki šoli za politične vede, leta 1970 preimenovani v Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo, je medtem do osamosvojitve Slovenije imel zelo močan ideološki predznak, saj je religijsko dogajanje v Sloveniji obravnaval kot komunističnim idejam nasprotno ideologijo. Šele po letu 1990 se je tam začelo razmišljati o objektivnem religioškem študiju. Prav tako se je z bolonjsko reformo na Univerzi v Ljubljani začel doktorski religioški študij v sodelovanju Fakultete za družbene vede, Filozofske fakultete in Teološke fakultete. To sodelovanje na pedagoškem področju je pripeljalo do ustanovitve SRD, ki povezuje znanstvenoraziskovalne in pedagoške delavce na področju religiozologije in smo ga na kratko predstavili v uvodu – in omenili njegovo odprtost za religioško debato o temeljnih vprašanih religije.

3. Slovenska religioška pluralnost

Pri predstavitvi religioške pluralnosti v Sloveniji in religiozologije v digitalni dobi nam bo v pomoč opredelitev treh temeljnih izrazov v religiozologiji: religija, vera in verska skupnost. »Religija je sistem verovanja, etičnih vrednot in dejanj, s katerimi človek izraža svoj odnos do svetega; tudi verstvo.« (*Religijski leksikon* 2007, 1031) Za razumevanje te opredelitve je ključnega pomena izraz ‚sistem‘. Sopomenka tega izraza bi bila ‚organiziranost‘. Ko ljudje verovanje, vrednote in izraze vere pri posameznikih organiziramo v določen sistem, nastane religija. Zelo koristno bo torej, če bomo ločili vernikov subjektivni odnos od religijsko objektivnega odnosa do presežnega, Presežnega ali Boga⁵. »Ko gre za subjektivni odnos, govorimo o verovanju. Kadar pa se odnos do svetega objektivni v besedi (molitev, veroizpoved, dogmatski in pravni obrazci), gesti (obredi), predmetu (sakralni predmeti in objekti) in skupnosti, pa govorimo o religiji, ki je objektivna.« (1031) Med vero in religijo je velika razlika – teh dveh pojmov ne smemo enačiti.⁶ Posameznikov odnos do Presežnega sam po sebi še zdaleč ni institucionalni odnos, ki ga najdemo v religijski ustanovi – je pa njegov temelj. Religiozologi, ki so tudi verniki, predvsem pa teologi, namreč izhajajo iz izkušnje, da religija nastane iz vere. Nekateri slovenski religiozologi, ki izhajajo iz sociologije religije, pa, nasprotno, zagovarjajo mnenje, da je najboljša religiozologova nevtralnost in objektivnost – njegov ateizem. Razumljivo je torej, da kot ateisti vere kot srčike religije ne prepoznavajo. Verni religiozologi medtem izhajajo iz prepričanja, da samo veren človek, ki ima izkušnjo odnosa do (P)presežnega, lahko razume takó religijo

⁵ Religija se v vsakem primeru začne in konča z odnosom do presežnega, ki ga moramo v nekih primerih zapisati z veliko začetnico – ali z besedo Bog.

⁶ Strinjamo se z Igorjem Jurekovičem, ki v svojem prispevku „Onkraj redukcije religije na verovanje: zakaj konceptualizirati telo v preučevanju religije“ zagovarja tezo, da religije ne moremo enačiti z vero (43). Ne strinjamo pa se z njegovim mišljenjem, da »se skozi slovensko zakonodajo tako izrisuje konsenz redukcije religije na vero« (42). Dikcija „Zakona o verski svobodi“ religije ne reducira na vero, temveč se zaveda, da je srčika religije verovanje.

samo po sebi kot katero koli posamezno religijo. Zato v tej razpravi trdimo, da je vera srčika religije. Besedi ‚vera‘ in ‚religija‘ torej še zdaleč nista sopomenki: bistvena razlika v vsebini izrazov je, da se človek v veri oz. v odnosu do Svetega znajde – zato pravimo, da mu je vera podarjena –, religijo pa ustvari človek. A brez vere religije ni. Tudi pri nekaterih vzhodnih religijah, ki vernikovega odnosa do bogov ne postavlja v ospredje svojega nauka, je vera kot odnos do presežnosti še vedno srčika njihove religijske aktivnosti. Ob soočenju vere in religije namreč ne smemo prezreti dejstva, da je vera prvenstveno odnos: odnos med vernikom in (P)presežnim (pisano z malo ali veliko začetnico) ter hkrati odnos med verniki. Zato je lahko bistvena lastnost religije povezovanje vernikov. Beseda ‚religija‘ namreč izvira iz latinskega izraza ‚*religare*‘, kar pomeni povezovati, zbirati. Religija povezuje posameznike, ki jih enako verovanje in enake vrednote naredijo za vernike. Ker religije ne razumejo v kontekstu vere kot odnosa, ampak zgolj v kontekstu vedenja, so danes mnogi religiologi v skušnjavi, da bi govorili o religiji brez vere. Religija brez verske razsežnosti oz. zunaj konteksta odnosa do (P)presežnosti pa ne more biti drugo kot združenje posameznikov z enakimi interesi, pa čeprav so zgolj imanentni.

Religija ima lahko več verskih skupnosti. Krščanstvo se je v zgodovini razdelilo na tri glavne veje: katolištvo, protestantizem in pravoslavlje. Vsaka od teh vej pa se lahko deli še na administrativno ločene verske skupnosti. Isto se je zgodilo v islamu in judovstvu, hinduizmu in budizmu, skratka v vseh religijah. Lahko bi rekli, da je rojevanje verskih skupnosti znamenje živosti religije. Upoštevati moramo pestrost veroizpovedi in izpovedovanja vere v posameznih religijah in v različnih verskih skupnostih. Danes še zdaleč ni samoumevno, da bi vsi, ki izpovedujejo pripadnost neki religiji, verovanje razumeli enako in ga na enak način tudi izražali. Zato obstajajo in se stalno porajajo nove verske skupnosti. Zakon o verski svobodi RS versko skupnost opredeljuje takole:

»Cerkev ali druga verska skupnost je prostovoljno, nepridobitno združenje fizičnih oseb iste veroizpovedi, ki se ustanovi z namenom javnega in zasebnega izpovedovanja te vere ter ima lastno strukturo, organe in avtonomna interna pravila, lastno bogoslužje ali drugo versko obredje in izpovedovanje vere.« (Zakon o verski svobodi, 7)

Vsekakor je ‚verska skupnost‘ tipično sociološki izraz, ki je dostopen tudi sociologom religije, kompetentnim za njegovo obravnavo. Oni lahko preštejejo, koliko članov ima določena skupnost, kdaj se srečujejo, kako je videti obred ... Teološka vsebina dogajanja v skupnosti pa je sociologom nedostopna oz. nerazumljiva. To je naše terminološko izhodišče pri raziskovanju pluralizma v slovenski religiologiji.

4. Registracija verskih skupnosti v Republiki Sloveniji

Odnos med državo in verskimi skupnostmi, ki v njej delujejo, po svetu urejajo na različne načine. V nekaterih predvsem neevropskih okoljih ločenosti med laično in duhovno sfero še danes ne poznajo, religija pa usmerja celotno javno življenje – tako denimo v hindujskih ali zlasti nekaterih islamskih deželah, kjer religijski pravni sistem odreja

način življenja na vseh področjih in kjer laična sfera po izvirnem verskem prepričanju sploh ne obstaja (Osredkar 2021, 12). V nekaterih državah obstajajo vlade, ki imajo za odnose z verskimi skupnosti posebno ministrstvo, druge pa se težave in interesi rešujejo preko državnih uradov. Popolnoma jasno je, da dejstvo obstoja verskih skupnosti v družbi zahteva komunikacijo s civilnimi oblastniki in da ta komunikacija načelo ločenosti Cerkev od države relativizira. V Sloveniji, podobno pa tudi v drugih državah bivše Jugoslavije, ima tako imenovani urad za odnose z verskimi skupnostmi zgodovino, ki sega v čas obdobja, ko je Jugoslavijo vodila komunistična partija. Religija je bila v komunistični ideologiji obravnavana kot nekaj slabega oz. kot nekaj destruktivnega za družbo, ki jo je Komunistična partija želela ustvariti. V šolah so učili, da bo religija z razvojem znanosti izginila. Katoliška Cerkev in tudi druge verske skupnosti so bile zato obravnavane kot družbi sovražen element. Vernikov ni bilo mogoče ‚izbrisati iz družbe‘, je pa oblast želela nadzorovati voditelje verskih skupnosti. Načini takšnega nadzora so bili različni, od prisluškovalnih naprav v župniščih, samostanih in škofijskih ordinariatih ter agentov v verskih skupnostih do Urada za verske skupnosti, ki je predstavljal institucijo nadzora nad Cerkvijo in nad drugimi verskimi skupnostmi. V zadnjih letih Jugoslavije je država verskim uslužbencem registriranih skupnosti začela subvencionirati prispevke za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje. To se nadaljuje tudi v samostojni Sloveniji, ki je v 7. členu „Ustave Republike Slovenije“ zapisala načelo ločenosti države in verskih skupnosti, hkrati pa zagotovila versko svobodo vsem, ki želijo izražati svoje versko prepričanje osebno ali v ustanovi. V letih po osamosvojitvi Slovenije je urad začel dobivati množico prošenj za registracijo novih verskih skupnosti – tudi takih, katerih vloge niso jasno izražale verske dejavnosti. Ko so vodenje prevzeli zagovorniki liberalne religiološke usmeritve, ki jo zagovarja FDV, so direktorji urada v imenu verske svobode v nekem obdobju kot versko skupnost registrirali vsako ‚nogometno društvo‘, ki je za to izrazilo željo. Urad za verske skupnosti oz. danes pisarna v okviru Ministrstva za kulturo, ki se ukvarja z verskimi skupnostmi, je v zadnjih 30 letih prejela 78 prošenj za registracijo verske skupnosti. 11 vlog je bilo takoj zavrnjenih, ker pogojev za registracijo niso izpolnjevale, nekaj skupnosti pa je bilo pozneje tudi izbrisanih. Danes je v registru, javno dostopnem na spletnih straneh ministrstva (Verske skupnosti 2023), kar 59 različnih samostojnih verskih skupnosti – velika večina je novih in javnosti popolnoma neznanih. Leta 2007 je minister Šturm položaj skušal urediti z novim „Zakonom o verski svobodi“, ki pa ga je FDV-jevska religiološka struja prikrojila po svojih željah. Zakon je bil tako večkrat popravljen, zadnji popravki so stopili v veljavo 17. 10. 2023. Kako je možno, da se je kot verska skupnost lahko registrirala katera koli skupina ljudi – tudi nevernih?

5. Religiološko razmišljanje in delovanje v digitalni dobi

Vsaka doba ima svoje značilnosti, ki vplivajo na praktično vsakdanje življenje in tudi na religijske dejavnosti. Religijsko življenje oz. versko prakso spreminjajo predvsem nove tehnologije. Industrijska revolucija je z iznajdbo parnega stroja omogočila hitrejša potovanja po kopnem in morju. Pogonske stroje je človek od takrat stalno izboljševal. Boljša in hitrejša možnost potovanja je misijonarjem omogočila širjenje dominantnih

religij v deželah tretjega sveta, omogočila je spoznavanje do tedaj neznanih ali malo znanih religij in pripadnike različnih religij prisilila v sobivanje. Zadnji dve omenjeni posledici industrijske revolucije sta v veliki meri spodbudili proces medreligijskega dialoga in postavili zametke religiologije kot znanosti. Poudarjamo izraz ‚spodbudili proces‘, ker do 20. stoletja o religiologiji in medreligijskem dialogu v polnem pomenu teh dveh pojmov še ne moremo govoriti. Še večji vpliv na religije ima informacijska revolucija, ki je z iznajdbo računalnika in interneta omogočila hiter pretok informacij. V poznih 80. letih 20. stoletja smo bili priče prehodu iz industrijske v informacijsko, z drugo besedo digitalno dobo, ki v tretjem desetletju tretjega tisočletja nudi ne le čedalje bolj zmogljive računalnike, temveč zlasti vse hitrejše internetne povezave. Posledično v sodobnem svetu nič več ne ostaja skrito ali prikrito. Tehnologijo digitalne dobe uporabljajo tudi verniki. Verske skupnosti na spletnih straneh predstavljajo svoje nauke, komurkoli pa tudi omogočajo sodelovanje pri obredih ‚na daljavo‘. Z digitalno tehnologijo je religijska praksa dobila novo obliko, spoznavanje religij nov zagon, religiologija in medreligijski dialog pa sta dosegla visoko stopnjo razvoja.

Zaradi možnosti hitrega prenosa informacij lahko kot ključno besedo digitalne dobe razumemo izraz ‚komunikacija‘. Digitalna tehnologija je namreč največji korak naredila pri omogočanju boljše komunikacije med ljudmi, komunikacija pa je najprej v službi medosebnega odnosa. Toda hiter pretok informacij, ki smo ga omenili, še zdaleč ni zagotovilo verodostojnosti informacij. Mnogo informacij, ki jih človek lahko prejme preko digitalne tehnologije, je namreč ‚lažnih novic‘, torej zavajajočih ali neresničnih, ki lahko resno ogrozijo zaupanje v medije in ljudi, ki za njimi stojijo. Uporaba družbenih omrežij zato pogosto vodi v krizo odnosov ‚iz oči v oči‘ – v realnem življenju.⁷ Vsaka komunikacija namreč še ni zagotovilo konstruktivnega osebnega odnosa: za medosebni odnos imata bistveni pomen odgovornost za drugega (Levinas 1992, 77–98) in stalnost odnosa (Lafon 1982, 61) – torej zvestoba med osebami. Ravno tema dvema kvalitetama pa se uporabniki spletnih strani, ki posredujejo informacije, oz. uporabniki družbenih omrežij zelo pogosto izogibajo. Ko torej razmišljamo o religiji v digitalni dobi, smo posebej pozorni na veliko število vernikov, ki se zaradi uporabe spletnih omrežij zatekajo v anonimnost, neodgovornost in zgolj trenutnost odnosa. Prav tako postaja jasno, zakaj lahko religiologija v digitalni dobi pri proučevanju religij vero ignorira.

Selektivno sprejemanje verskega nauka, ki ga voditelji opažajo pri vernikih digitalne dobe, se najprej odraža v spremenjeni verski praksi. Opažamo, da število pripadnikov verskih skupnosti pada, toda še pomembnejše je dejstvo, da se spreminja verska praksa. Zapovedano izražanje vere je namreč postalo nedosledno (neredno obiskovanje verskih obredov) oz. se je spremenilo. V tradicionalnem – vaškem – okolju je verski obred (nedeljska maša ali molitev v džamiji) zagotavljal in ohranjal povezavo med verniki. Če je posameznik pri skupnem obredu nekajkrat manjkal, se je

⁷ Trditev utemeljujemo z raziskavami, ki so objavljene v *Advances in Intelligent Systems and Applications-Volume 1*, zborniku mednarodnega simpozija ICS 2012 v Hualienju (Tajvan), 12.–14. decembra 2012, kjer v poglavju ‚Can Internet Usage Positively or Negatively Affect Interpersonal Relationship?‘ raziskovalci Chih-Hung Ali, Chunn-Ying Lin, Vheng-Hung Chen, Hwei-Ling Gwung in Chia-Hao Li trdijo, da uporaba družbenih omrežij na internetu sicer lahko pozitivno vpliva na virtualne odnose, medtem ko na odnose ‚iz oči v oči‘ – torej na medosebne odnose v realnem svetu – vpliva negativno.

občestvo spraševalo, kaj je z njim narobe. Vsak je namreč vsakega poznal, posamezniki so bili med seboj povezani v občestvo. V digitalni dobi pa se, kot smo že omenili zgoraj, mnogo posameznikov osebnim odnosom izogiba, zato je njihovo sodelovanje pri obredu brezosebno oz., če je le mogoče, anonimno. Mnogi verniki obrede spremljajo preko elektronskih medijev ali pa se – kot katoličani – maše nekajkrat letno udeležijo v romarskih središčih in zakramente prejmejo tam; v domači župniji pa se župniku izogibajo, da jih ne bi ogovoril in spraševal, zakaj ne hodijo k maši doma. Ko torej danes govorimo, da se obisk pri obredih v katoliških župnijah zmanjšuje (v romarskih svetiščih pa se povečuje), mislimo na krizo funkcije povezovanja – mislimo torej na krizo odnosa. Ker pa je odnos bistvena lastnost človekovega bivanja (»človek kot oseba se v odnosu do drugega prepoznava kot bitje odnosov« [Osredkar 2022, 569]), lahko rečemo, da je v krizi človek sam, kar nam psihologi, sociologi in demografi dopovedujejo čedalje pogosteje. ‚Otroci digitalne dobe‘ se medosebnim odnosom izogibajo. Tudi pri registraciji novih verskih skupnosti v Sloveniji, kjer gre za religijo brez vere, vidimo karakteristiko mišljenja digitalne dobe. Vera je namreč odnos vernika z Bogom. Če se v digitalni dobi posamezniki medosebnim odnosom izogibajo, je razumljivo, da – v kontekstu digitalnega mišljenja – vera postane za religijsko dejavnost nepomembna. S preprosto analizo delovanja slovenskega urada/pisarne za verske skupnosti pridemo do zaključka, da registracija z vpisom na ‚državni‘ seznam verskih skupnosti v Sloveniji ni potrdilo ali zagotovilo, da se člani registriranih skupnosti res ukvarjajo z versko dejavnostjo. Zastavlja se torej vprašanje, ali ima neka ustanova, pa čeprav je to državni urad, oblast in sposobnost, da sodi in razsodi, kdo v državi se z versko dejavnostjo ukvarja oz. kdo veruje – in kdo ne?

6. Medreligijski dialog v službi priznavanja verskih skupnosti

Pred nekaj več kot tridesetimi leti je Slovenija dosegla svojo državnost: 25. junija 1991 je razglasila politično samostojnost. Toda sama razglasitev samostojnosti še ni zadoščala, da bi Slovenija v politični strukturi sveta zares postala enakopraven subjekt. Tudi ne obstaja neka ‚nadustanova‘, ki bi državnost potrjevala in podeljevala – niti Organizacija združenih narodov nima te oblasti. Našo državo so torej morale priznati vse do tedaj že obstoječe politične entitete – tako je bilo v človeški zgodovini vedno in tako je tudi danes. Vidimo, kako si za mednarodno priznanje prizadevata Kosovo ali Palestina. Država, ki je nihče ne prizna, ki nima diplomatskih odnosov z drugimi, v bistvu (zanje) ne obstaja. Priznanje pa se zgodi z ‚dialogom‘. Enostavno povedano – dialog sam pomeni priznanje. Ko se namreč politiki pogovarjajo, je to znamenje, da se njihove države priznavajo. Ignoranca oz. nekomunikacija pa pomeni nesprejemanje oz. nepriznavanje državnosti. Odnos med subjekti oz. dialog daje identiteto in omogoča bivanje – tudi verskim skupnostim. Zakaj?

Odnos omogoča obstoj ‚mene‘ in ‚tebe‘. Ko ‚jaz‘ nagovori ‚tebe‘, iz njega ustvari osebo oz. jo prepozna kot osebo. Buber pravi, da vzajemno razmerje človeka vzpostavlja kot osebo in ga kot osebnost oblikuje (Buber 1999, 125). Mateja Pevc Rozman v prispevku ‚Oseba in dialog: medsebojnost kot ontološki temelj dialoga pri

Martinu Bubru“ izpostavlja filozofovo opredelitev človeka kot bitja, ki se na drugega osredotoči z namenom, da bi z njim komuniciral (Pevec Rozman 2021, 26). Komunikacija pa je za človeško življenje temeljna, ker zunaj odnosa ni življenja. Branko Klun vidi to spoznanje tudi v Rosovi sociologiji, ko pravi: »Če prevedemo v Rosov besednjak: svet je odvisen od človekovega odnosa do njega.« (Klun 2022, 540) V tem kontekstu se tudi vernik v versko skupnost vključuje po logiki odnosa. Krajnc pravi, da »imajo obredi in z njimi obredni dialog pomembno integracijsko moč vključevanja posameznikov v družbo, krepitve duha skupnosti, utrjevanja avtoritete vodstva in njihovih vrednot, reševanja neravnovesja v družbi, ohranjanja kulture in procesa preobrazbe iz ‚jaz‘ v ‚mi‘, pri kateri nečlani postanejo člani, spori se razrešijo in tisti, ki so se nekoč bali sprememb, postanejo del njih.« (Krajnc 2022) Dialog med verskimi skupnostmi je v bistvu obred, ki tem skupnostim daje identiteto. Ko razpravljamo, kaj omogoča subjekte, lahko od Bubra stopimo korak naprej in ponovimo, kar je bilo že omenjeno v uvodu v to razpravo. Levinas namreč v tej točki Bubra nadgrajuje – ne namreč kar vsako komuniciranje med subjekti, za pravi medosebni odnos je potrebna odgovornost za drugega (Levinas 1992, 77–98). Lafon pa v svoji relacijski teoriji trdi, da je potrebna še stalnost (Lafon 1982, 61). V tem smislu dialog dobi funkcijo sprejemanja in priznavanja drugega – ne le, ko govorimo o nastajanju novih političnih entitet, temveč tudi pri pojavu novih verskih skupnosti. Nobena ustanova, noben urad ne more skupini ljudi potrditi religijske identitete. Samo medreligijski dialog ima funkcijo priznavanja, da je neka skupnost zares verska skupnost, in samo medreligijski dialog ima ‚sposobnost‘ podeljevanja religijske identitete.

7. Sklep

Bistvo pluralnega razmišljanja pri slovenskih religiologih je v opredelitvi odnosa med vero in religijo. Religiologi s teološko formacijo trdijo, da znanstvenik, ki nima izkušnje vere, bistva religije ne razume, zato načina izražanja vere pri članih neke verske skupnosti ne more v polnosti razumeti. V prispodobi: človek, ki ni še nikoli sedel za volan avtomobila, ne more soditi o kvaliteti avtomobilov posameznih izdelovalcev. Religiolog brez osebnega izkustva vere se pri proučevanju verskih skupnosti za njihovo prepoznavanje in vrednotenje lahko poslužuje zgolj socioloških ali filozofskih meril. Ko so Urad za verske skupnosti vodili religiologi brez osebnega izkustva vere, so torej v Sloveniji registrirali veliko število verskih skupnosti, ki nimajo verskih prvin in tudi nimajo nobenih povezav z drugimi verskimi skupnostmi – izhajali so namreč iz prepričanja, da za religijo vera, ki je tudi niso zaznavali, ni potrebna. Razumevanje in prepoznavanje verovanja je eksaktni znanosti nedosegljivo, ravno tako ga ne more prepoznati politik ali uslužbenec na nekem uradu. Religiologi z sociološko formacijo, ki se opredeljujejo za ateiste, medtem menijo, da vernik – torej pripadnik neke verske skupnosti – o religiji ne more govoriti objektivno.

V našem prispevku skušamo preseči ‚avtoritarno‘ podeljevanje religijske identitete in zato poudarjamo, da religijsko identiteto skupnosti dokazuje in podeljuje medreligijski dialog. Skratka, Ministrstvo za kulturo v Sloveniji zgolj registrira, kdo

bo imel zakonske ugodnosti in dolžnosti, ki jih za verske skupnosti določa državna zakonodaja. Nima pa sposobnosti, da bi posameznim skupinam potrjevalo religijsko identiteto. Zato mnoge od teh skupnosti ostajajo v anonimnosti, informacij o njihovi dejavnosti ni mogoče najti niti na spletnih straneh. Med njimi in drugimi verskimi skupnostmi ni dialoga, nekatere pa so tudi že prenehale delovati in so bile iz registra, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, izbrisane. To pa so tri značilnosti razmišljanja in delovanja v digitalni dobi.

Rojevanje novih verskih skupnosti ni nič novega. V zgodovini človeštva se je to vedno dogajalo. Ko se je krščanska skupnost v Izraelu začela doktrinalno in tudi administrativno ločevati od judovske skupnosti, so nekateri judje želeli apostole pobiti,

»toda v zboru je vstal farizej z imenom Gamáliel, učitelj postave, ki je med vsemi ljudmi užival velik ugled. Vêlel je, naj apostole za nekaj časa pošljejo ven. Nato je spregovoril: »Možje Izraelci, dobro preudarite, kaj nameravate narediti s temi ljudmi! Pred časom se je dvignil Tevdá, ki se je izdajal za nekaj posebnega in je imel kakih štiristo privrženecv; ubili so ga in vsi, ki so mu zaupali, so se razkropili in izginili. Za njim se je v času ljudskega štetja dvignil Juda iz Galileje in potegnil ljudstvo za sabo; tudi tega so ubili in tisti, ki so mu zaupali, so bili razkropljeni. In zdaj vam pravim: roke proč od teh ljudi in izpustite jih! Zakaj če sta njihov načrt in njihovo početje od ljudi, bosta propadla; če pa izhajata od Boga, jih ne boste mogli uničiti, temveč se boste znašli v boju proti Bogu.« (Apd 5,34-39)

Kratika

SRD – Slovensko religiološko društvo.

Reference

- Buber, Martin.** 1999. *Problem človeka*. Prev. Janez Zupet. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- Chih-Hung Ali, Chunn-Ying Lin, Vheng-Hung Chen, Hwei-Ling Gwung in Chia-Hao Li.** 2012. Can Internet Usage Positively or Negatively Affect Interpersonal Relationship? V: *Advances in Intelligent Systems and Applications*. Zv. 1, 373–382. Berlin: Springer.
- Etični kodeks Slovenskega religiološkega društva.** 2023. Ljubljana. Hrani avtor članka.
- Jurekovič, Igor.** 2018. Prelomi primerjalne religio-logije. V: *Poletna šola sociologije*, 26–39. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- . 2023. Onkraj redukcije religije na verovanje: zakaj konceptualizirati telo v preučevanju religije. *Družboslovne razprave* 39, št. 102:37–62.
- Klun, Branko.** 2022. Rosov pojem resonance v dialogu s fenomenologijo. *Bogoslovni vestnik* 82, št. 3:535–546. <https://doi.org/10.34291/bv2022/03/klun>
- Krajnc, Slavko.** 2022. Človek kot obredno-dialoško bitje in bitje praznovanja. *Bogoslovni vestnik* 82, št. 4:781–798. <https://doi.org/10.34291/bv2022/04/krajnc2>
- Lafon, Guy.** 1082. *Le Dieu commun*. Pariz: Editions du Seuil.
- Levinas, Emmanuel.** 1992. *Ethique et infini*. Pariz: Fayard.
- Osredkar, Mari Jože.** 2021. Šeriat in avtonomija Afganistana. *Slovenski čas* 137:12.
- . 2022. Odnos kot človekova izkušnja Presežnosti. *Bogoslovni vestnik* 82, št. 3:561–571. <https://doi.org/10.34291/bv2022/03/osredkar>

- Pevc Rozman, Mateja.** 2021. Oseba in dialog («das Zwischen») kot ontološki temelj dialoga pri Martinu Bubru. *Edinost in dialog* 76, št. 2:15–32. <https://doi.org/10.34291/edinost/76/02/pevec>
- Religijski leksikon.** 2007. Uredila Drago Bajt in Marta Kocjan-Barle. Modrijan: Ljubljana.
- Statut Slovenskega religiološkega društva.** 2023. Ljubljana. Hrani avtor članka.
- Stres, Anton.** 1985. *Moderni ateizem*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- — —. 1994. *Človek in njegov Bog*. Celje: Mohorjeva družba.
- Ustava Republike Slovenije.** 1991. Pravno-informacijski sistem. <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1> (pridobljeno 11. 10. 2023).
- Verske skupnosti.** 2023. Ministrstvo za kulturo. <https://www.gov.si teme/verske-skupnosti/> (pridobljeno 26. 9. 2023).
- Zakon o verski svobodi.** 2007. Pravno-informacijski sistem. <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4008> (pridobljeno 11. 10. 2023).